

Moskva, Nauka 1979, 344 s.

Marxisticko-leninská sociologie byla vždy nejen pozitivním výkladem struktury a dynamiky společenského života, nejen teoretickým nástrojem jeho přeměny, ale rovněž polemikou s našimi ideovými odpůrci. V této polemice odhalovala slabá místa v teoretické i metodologické výstavbě nemarxistických směrů a zároveň prověřovala životnost a platnost svých tezí. Tato polemika vedla nejednou i k obohacení našeho učení o nové závěry.

Svého poslání být kritikou nemarxistických sociologických názorů se nemůže vzdát marxistická sociologie ani v současnosti. Odtud stále intenzivnější kritická pozornost, kterou dnes sociologové ve všech socialistických zemích, ale zejména v Sovětském svazu, této problematice věnují. Objektem kritiky však nejsou pouze soudobé nemarxistické sociologické směry, ale rovněž ty, které patří minulosti.

Tato zvýšená pozornost, věnovaná dějinám buržoazní sociologie, není ani nahodilá, ani zbytečná. Je to určitá reakce na obdobnou tendenci, projevující se dnes velmi intenzivně zejména u některých nemarxistických autorů, kteří se mnohem častěji, než tomu bylo v období nadvlády novopozitivistického empiricismu v sociologii, odvolávají k sociologům a sociologickým školám minulosti jako ke svým ideovým předchůdcům a zcela uvědoměle na ně tematicky, teoreticky i metodologicky navazují. V dnešní buržoazní sociologii bychom našli už jen málo představitelů, kteří mají k dějinám sociologie vyzdořené odmítavé a nihilistické stanovisko. Naopak, zájem o minulost vlastního oboru neustále vzrůstá. To však klade i na nás jednoznačný požadavek. Chceme-li se kriticky vyrovnat se soudobými směry buržoazní sociologie, musíme znát také jejich minulost, jejich kořeny, a i je podrobit kritické analýze.

Kromě starší práce polského sociologa Jana Szczepańskiego *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, která vyšla poprvé v roce 1958 a byla vydána rovněž ve slovenském překladu, jsme doposud neměli k dispozici žádnou další příručku, jež by byla soustavným a relativně vyčerpávajícím kritickým výkladem dějin buržoazní sociologie. I když Szczepańskiego práce řadu let nejen v Polsku, ale i u nás úspěšně plnila svoje poslání jediné učební pomůcky v daném oboru, sám její autor o ni v předmluvě k druhému vydání z roku 1967 napsal, že „si dobře uvědomoval její nedostatky a domníval se, že profesionální historikové sociologie zpracují učebnici v pravém slova smyslu, jež by netrpěla vadami této knihy“. Nyní konečně takovou knihu zásluhou sovětských autorů máme. Jsou ji Dějiny buržoazní sociologie devatenáctého a počátku dvacátého století.

Knihla je dílem kolektivu autorů z literárně neobyčejně plodného oddělení teorie a dějin sociologie Ústavu sociologických výzkumů Akademie věd SSSR. Autorský kolektiv pracoval pod vedením I. S. Kona.

Kdo soustavněji sleduje sovětskou sociologickou produkci posledních let, není tím, že sovětská autoři nyní přicházejí s relativně vyčerpávajícím výkladem dějin buržoazní sociologie, překvapen. Právě ve zmíněném období se v SSSR objevila řada sborníků, časopiseckých článků, a dokonce i některé monografie věnované analýze jednotlivých postav i směrů z historie buržoazní sociologie. Takto byla připravena půla pro syntetickou práci, s níž máme nyní možnost se seznámit.

Jednou ze základních otázek všech doposud existujících příruček dějin sociologie je otázka principů jejich uspořádání a klasifikace materiálu. V úvodu k recenzované práci rozlišuje jeho autor I. S. Kon dvanáct takových principů a přístupů: 1. Prostý výklad názorů různých sociologů a škol v chronologickém pořádku s minimální obsahovou analýzou. 2. Organizaci materiálu podle prostorové chronologického principu, tj. podle jednotlivých zemí a period. 3. Zkoumání sociologických idejí a teorii jako aspektu a elementu širších dějin společenskopolitického myšlení na pozadí změn sociálně ekonomických, politických a ideologických vztahů. 4. Dějiny posloupnosti a vývoje sociologické teorie jako specializovaného systému vědění, přičemž se různé proudy sociologického myšlení zkoumají buď jako stadia vytváření a přípravy vlastní autorovy koncepce, nebo jako alternativní a vzájemně se doplňující proudy. 5. Dějiny vytváření nebo vzniku určitě, dostatečně obecně filozofické orientace v sociologii, například pozitivismu. 6. Dějiny vývoje určitých fundamentálních sociologických kategorií, jejichž obsah a funkce se v různých stadiích vývoje společnosti mění. 7. Série monografických nástinů, věnovaných jednotlivým vynikajícím sociologům minulosti, z nichž každý je studován v souvislosti se zvláštnostmi své epochy, osobnosti a vědecké činnosti a také v určité historické perspektivě. 8. Série nástinů věnovaných jednotlivým, nejdůležitějším konkrétním výzkumům, v nichž se sleduje vývoj vzájemné souvislosti teoretických koncepcí a empirických metod výzkumu. 9. Biografický přístup, při němž se obsah sociologických koncepcí vyvozuje ze sociologových

individuálních zvláštností a životní zkušenosti. 10. Dějiny empirických sociálních výzkumů s důrazem na vývoj výzkumné metodologie a techniky. 11. Dějiny institucionalizace sociologie, její přeměny v univerzitní disciplínu, vytváření a vývoje vědeckých institucí, kateder, časopisů atd. 12. Retrospektivní analýza některých nejdůležitějších soudobých problémů, jak byly vytyčovány nejvýznamnějšími sociology minulosti.

Kon k této klasifikaci poznamenává, že do určité míry se všechny tyto přístupy vzájemně doplňují, neboť představují různé pohledy na tentýž předmět. Někdy se dokonce v jedné práci vzájemně prolínají. Podstatné ovšem je, že formální otázky struktury a výkladu materiálu úzce souvisejí také s obsahovými problémy a s rozdílným pojetím předmětu i obecných tendencí vývoje sociologie. Pro práce buržoazních historiků sociologie je podle Kona typický nedostatek historismu, subjektivismus v hodnocení a výběru materiálu, snaha otupit nebo zastřít třídní ideologický smysl zkoumaných teorií, a zejména nesprávný výklad marxismu.

Principiální základy koncepce dějin sociologie, píše dále Kon, jsou obsaženy v klasických pracích K. Marxe, B. Engelse a V. I. Lenina, věnovaných dějinám společenského myšlení a kritice těch ideových škol a směrů, které existovaly v době jejich života. Významným příspěvkem k této koncepci jsou rovněž díla G. V. Plechanova, A. Labrioly a dalších teoretiků marxismu konce devatenáctého a počátku dvacátého století. Na tuto práci navázala sovětská společenská věda dvacátých a třicátých let, kdy byly publikovány důležité kritické stati o takových významných buržoazních sociolozích, jako byli E. Durkheim, M. Weber aj. K rozpracování dějin sociologie podstatně přispěli rovněž sovětsští historikové filozofie a společensko-politického myšlení.

První kapitola recenzované knihy, nazvaná *Od sociální filozofie k sociologii*, jejímž autorem je I. S. Kon, se zabývá ideově teoretickými a třídními podmínkami vzniku sociologie. Druhá kapitola, napsaná J. V. Osipovovou a nazvaná *Auguste Comte a vznik pozitivistické sociologie*, si nejprve všímá doby, ve které Comte žil a na jejímž pozadí tvořil své dílo. Poté kriticky vykládá a analyzuje Comtovu klasifikaci věd, jeho názory na předmět a úkoly sociologie, jeho pojetí sociologických metod, sociální statiky a dynamiky, všímá si rovněž problematiky pozitivní politiky a je uzavřena zamyšlením nad Comtovým místem v dějinách sociologie. Autorem třetí kapitoly, nazvané *Sociologická koncepce Herberta Spencera*, je opět I. S. Kon. Věnuje v ní pozornost Spencerovu dobovému zařazení, jeho pojetí předmětu sociologie, organicismu a evolucionismu v jeho díle, a konečně hodnotí jeho podíl na vývoji buržoazní sociologie. *Naturalismus v sociologii devatenáctého a počátku dvacátého století* je název čtvrté kapitoly, kterou napsali A. B. Gofman a A. D. Kovalev. Vycházejí z analýzy evolucionismu jako základny naturalistických škol v sociologii a poté kriticky analyzují mechanistickou, geografickou, rasově antropologickou, bioorganickou a sociálně darwinistickou školu. Pátá kapitola je nadepsána *Psychologická sociologie konce devatenáctého a počátku dvacátého století*. Její autor I. S. Kon se v ní nejprve zabývá místem psychologismu v sociologii devatenáctého století a dále rozebírá psychologické evolucionismus, instinktivismus, „psychologii národů“, skupinovou psychologii a teorii nápodoby, zrod interakcionismu, a konečně hodnotí psychologickou sociologii v historické perspektivě. M. S. Kovalevová přispěla do knihy šestou kapitolou, nazvanou *Empirické sociální výzkumy v devatenáctém století*. Jsou v ní analyzovány a kriticky zhodnoceny výsledky empirického zkoumání skutečnosti nejvýznamnějších anglických, francouzských a německých autorů uvedené doby.

Autorem sedmé kapitoly, nazvané *Krise evolucionismu a antipozitivistické proudy v sociologii konce devatenáctého a počátku dvacátého století*, je I. S. Kon. Rozebírá v ní nejprve metodologickou situaci ve společenských vědách na přelomu obou století, novoidealismus ve filozofii těchto věd, a konečně odraz této situace v sociologii. Dvě další kapitoly napsal L. G. Jonin. Je to kapitola osmá, nadepsaná *Sociologická koncepce Ferdinanda Tönniese*, a devátá s názvem *Sociologie Georga Simmela*, v níž je analyzováno Simmelovo pojetí metody, předmětu a úkolu sociologie, dále je vysvětlena podstata jeho formální sociologie, koncepce porozumění, sociální filozofie a sociologie kultury. Celkově je zhodnoceno rovněž Simmelovo místo ve vývoji buržoazní sociologie. Poté následují dvě kapitoly, jež jsou oprávněně z celé knihy nejrozsáhlejší. Kapitola desátá, nazvaná *Sociologie Emila Durkheima*, z pera známé badatelky Durkheimova díla J. V. Osipovové, a kapitola jedenáctá s názvem *Sociologie Maxe Webera*, kterou napsala P. P. Gajděnková. J. V. Osipovová nejprve analyzuje Durkheimovu sociálně politickou pozici a poté kriticky reprodukuje Durkheimovo pojetí předmětu sociologie a jejího místa mezi ostatními společenskými vědami, „sociologismus“ jako teorii společnosti, pravidla sociologické metody, společenskou solidaritu a dělbu práce, „nenormální“ formy dělby práce, vztah osobnosti a společnosti, aplikaci principů „sociologismu“ na zkoumání příčin sebevraždy, filozoficko-sociologickou koncepci morálky a náboženství, a v závěru hodnotí Durkheimovo místo v dějinách sociologie a vztah „sociologismu“ a marxismu. P. P. Gajděnková ukazuje, z jakých sociálně ekonomických, historických a politických podmínek vyrůstalo Weberovo dílo, jak souviselo s metodologickými problémy věd o kultuře a jak přispělo k jejich řešení, analyzuje ideální

typ jako logickou konstrukci, vysvětluje problém porozumění, kategorii „sociální činnosti“, účelně racionální činnosti jako metodologického nástroje, Weberovy sociologie, kategorie „orientace na druhého“ a „očekávání“, druhy sociální činnosti, kategorii formální racionality a weberovské typy panství, všímá si rovněž rozpornosti Weberovy politické pozice, jeho sociologie náboženství a uzavírá výklad stanovením místa M. Webera v historické perspektivě. Poslední, tj. dvanáctá kapitola knihy, je nazvána *Sociologický systém Vilfreda Pareta*. J. V. Osipovová v ní zařazuje Pareta do historického kontextu, všímá si jeho metodologie, kriticky analyzuje jeho pojetí společnosti jako systému vzájemného působení individuí, kritizuje jeho psychologický reduccionismus, jeho koncepci ideologie a koloběhu elit. V závěru knihy, jehož autorem je I. S. Kon, je pozornost věnována hlavně dvěma otázkám. Jednak přičinám značné vnitřní diferenciaci buržoazní sociologie devatenáctého a počátku dvacátého století a její neschopnosti vytvořit jednotnou teorii společnosti a metodologii jejího zkoumání, jednak vztahu buržoazní sociologie uvedeného období k marxismu.

Úvod, závěr i všechny kapitoly knihy obsahují bibliografii, v níž nechybí žádné z významných děl vztahujících se k dané etapě vývoje buržoazní sociologie, k analyzovaným směrům i postavám. Kniha je vybavena rovněž jmenným rejstříkem.

Na adresu recenzované práce je možné uvést pouze několik kritických poznámek, jež však mají dílčí charakter. Domnívám se, že by knize prospělo, kdyby v úvodu obsahovala určitou klasifikaci vývoje buržoazní sociologie a typologii jejích hlavních směrů. Čtenáři by si tak mohli vytvořit celkový výchozí obraz o tomto vývoji a lépe by se v něm orientovali. Kniha by pak ještě lépe plnila svoje didaktické poslání.

Větší pozornost by podle mého názoru zasloužil výklad sociálně třídních předpokladů vzniku buržoazní sociologie jako první porevoluční teorie buržoazie, jež si činí nárok na vědeckost a plní zároveň velmi výrazně svoji apologetickou funkci.

V analýze Spencerových názorů chybí popis a kritické zhodnocení problematiky dvou vývojových typů společnosti, vojenské a průmyslové, které tento autor rozlišuje. Tato problematika měla v kontextu Spencerovy sociologie z hlediska dalšího vývoje buržoazní sociologie dosti velký význam, a není ji proto možné přejít.

V jinak výborně zpracované kapitole o M. Weberovi, která je snad vůbec nejlepším celkovým marxistickým výkladem složité problematiky sociologie tohoto německého autora, postrádám rozbor jedné stránky jeho díla, která dodnes výrazně ovlivňuje některé buržoazní sociology i celé sociologické směry. Mám na mysli Weberovo pojetí sociální struktury.

Práce *Dějiny buržoazní sociologie devatenáctého a počátku dvacátého století* se nesporně stane velmi vyhledávanou učebnicí a pomůckou pro všechny, kteří si potřebují osvojit hlubší znalosti z uvedené oblasti. Bez nádsázky lze konstatovat, že je dosud nejlepší příručkou tohoto druhu, pocházející z pera marxistických autorů. Znovu se potvrzuje, jak široké badatelské zázemí, jež sovětská sociologie dnes má, zákonitě vede, a to i v oblasti někdy mezi soudobými sociology poněkud podeceňovaného studia dějin buržoazní sociologie, ke vzniku kvalitních statí, monografií i učebnic.

Jan Sedláček

Zajímavá kniha o veřejném mínění v USA

Amerikanskoje obščestvennoje mněnije i politika
Moskva, Nauka 1978, 295 s.

Je známo, že v posledních letech došlo v životě Sovětského svazu k četným závažným změnám spojeným s dalším rozvojem socialistické demokracie, se zdokonalováním procesů sociálního řízení. Část z nich se dotkla i kategorie „veřejného mínění“: tato kategorie přestala být předmětem zájmu poměrně úzkého okruhu specialistů z oblasti společenských věd — sociologů, filozofů, politologů a dalších — a změnila se v podstatný prvek sociální politiky strany a státu. Úkol zkoumat veřejné mínění v SSSR byl stanoven XXV. sjezdem Komunistické strany Sovětského svazu a řadou usnesení ÚV KSSS, včetně nedávného (duben 1979) usnesení *O dalším zlepšení ideologické a politickovýchové práce*. Teze o nutnosti trvale přihlížet k veřejnému mínění byla jako jeden ze směrů dalšího rozvíjení socialistické demokracie zahrnuta do textu nové Ústavy SSSR.

To vše značně zvýšilo neobyčejnou aktuálnost zkoumané problematiky. Je třeba co nejpozorněji sledovat práce sovětských autorů (bohužel ještě stále velmi řídké), věnované jejímu studiu. Proto musíme uvítat svým rozsahem nevelkou, ale nanejvýše zajímavou a seriózní